

Музика Ярослав Іванович,

кандидат юридичних наук

(Львівський національний університет природокористування, м. Львів)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4974-9445>

СУЧАСНИЙ ВИМІР РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ГРОМАДСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ТА КОНСТИТУЦІЙНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття присвячена проведенню загальнотеоретичного та конституційного дослідження сучасного виміру права на громадські об'єднання.

Вказано, що загальнотеоретичній юридичній науці немає єдиного, загальноприйнятого розуміння поняття громадянського суспільства. Доведено, що з погляду загальнотеоретичної юриспруденції право на громадське об'єднання виступає формою реалізації представницької демократії. Вона включає інституціоналізовані форми взаємодії держави і громадянського суспільства. Колективна реалізація прав через створення громадянами громадських організацій є найкращим способом здійснювати права і свободи, а також задовольняти різноманітні інтереси. Громадські об'єднання є основними суб'єктами громадянського суспільства з огляду на їхні цілі, завдання та правовий статус.

Констатовано, що право на громадські об'єднання закріплені на рівні міжнародного, у тому числі «м'якого» права, а також на конституційному та законодавчому, що вказує на належну його нормативну гарантованість.

Доведено значну актуалізацію цього права у зв'язку з пандемічними загрозами та в контексті реформи децентралізації публічної влади в Україні. Мотивовано, що пандемія COVID-19 виявила та посилила величезну кількість недоліків функціонування та прийняття рішень органами публічної влади, і як наслідок, несла загрозу громадянським і політичним правам, яку накопичили сучасні держави. Також вказано, що пандемія продемонструвала, що дуже мало засобів та методів залишається з метою охорони громадського здоров'я. Громадські організації – одні з небагатьох суб'єктів, які мали потенціал контролювати та кидати виклик виконавчій владі, особливо під час криз. Вмотивовано, що правозахисні неурядові організації мають потенціал витіснити більш радикальні вимоги економічної справедливості і таким чином служити реакційним, а не революційним цілям.

Ключові слова: громадські об'єднання, право на асоціації, правові інституції, пандемічна криза, децентралізація.

Постановка проблеми. Сучасне право підлягає трансформації. Права людини як безумовні правові цінності сприймаються як беззаперечний аксіологічний атрибут. Однак і ці права підлягають зміні, особливо щодо трансформації розуміння рівності, забезпеченості прав та легітимності їх обмеження. Останнім часом з'являються багато змінних детермінант в правовому вимірі загальних принципів, які часто носять вигляд «правомірних обмежень». Для суб'єктів права з пересічним рівнем правосвідомості вони позиціонуються з класичною формою нерівності та дискримінації.

Такий загальний висновок слід розглядати в розрізі окремих прав людини. Політичні права є основою демократизації суспільства та верховенства права, тому їх реалізація є дуже важливою для державно-правових інтересів. На прикладі політичного права на громадські об'єднання слід розглянути сучасну зміну ідеологічного виміру цього права.

Метою цієї статті є проведення загальнотеоретичного та конституційного дослідження сучасного виміру права на громадські об'єднання.

Стан дослідження. Політичні питання інституціоналізації прав людини були завжди актуальні для юриспруденції.

Проблеми загальнотеоретичного та правового розуміння прав людини політичного характеру розглядали такі науковці, як С. Бостан, Ю. Бисага, Д. Бедов, Н. Бортник, І. Жаровська, В. Ковальчук тощо.

Проблеми політичних прав людини в контексті права на об'єднання в асоціації було предметом розгляду таких науковців, як Р. Alston, E. Seyhan, J. Yu, H.H. Jia, D. Lin, та інших.

Проте політичні та глобалізаційні зміни вносять свої корективи, тому оголошений предмет дослідження потребує додаткового комплексного вивчення.

Виклад основних положень. Представниками австрійської школи права (Р. Alston) в загальному значається, що система прав людини стикається з екзистенційною загрозою. Вони пояснюють, що країни, які колись відстоювали права людини, тепер відкрито сумніваються в їх легітимності. Принаймні частково в цьому винні нерівність і відчуження. Люди, які відчувають себе «погано внаслідок... економічних змін, спричинених глобалізацією», мають почуття «страху й образи», які ефективно використовують «популярні» лідери. Більшість людей вважають, що вони

«не мають можливості участі в правозахисній організації», яка існує для захисту ««шукачів притулку», «злочинців», [1] «терористів»» (там само), частково тому, що неурядові організації зосереджені на правах маргіналізованих меншин і не поширені порушення економічних і соціальних прав [1].

У загальнотеоретичній науці немає єдиного, загальноприйнятого розуміння поняття громадянського суспільства. Одна група вчених трактує його як набір взаємодій між індивідами, що склалися в процесі діяльності на захист прав і свобод людини. На противагу друга група включає інституціоналізовані форми такої взаємодії у громадянському суспільстві, насамперед громадські об'єднання, які створені та зареєстровані відповідно до чинного законодавства. Водночас їх об'єднує те, що створення громадянами громадських організацій є найкращим способом здійснювати права і свободи, а також задовольняти різноманітні інтереси. Громадські об'єднання є основними суб'єктами громадянського суспільства з огляду на їхні цілі, завдання та правовий статус.

Важливість громадських об'єднань визнається на міжнародних і національних рівнях і закріплені в ряді міжнародних, європейських і національних правових актах. Право на свободу асоціацій підтверджено основними міжнародними договорами з прав людини, в тому числі у Міжнародному Пакті про громадянські і політичні права, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права.

Радою Європи та Організацією з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) було розроблено всеосяжний звіт стандартів і політичних зобов'язань, що стосуються права на свободу об'єднання. Це право закріплено як у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ), прийнятій Радою Європи, так і в Копенгагенському документі 1990 року [2, с. 16].

Право на свободу асоціацій було неодноразово підтверджено судовою практикою на міжнародному та національному рівнях. Крім того, за минулі кілька десятиліть рядом міжнародних урядових і неурядових організацій розроблено та прийнято багато документів, які проголошують право на свободу асоціацій. Ці документи включають, серед іншого, рекомендації, резолюції, тлумачні рішення договірних органів та звіти спеціальних доповідачів ООН. Вони заклали основу «м'якого» міжнародного права.

Праксіологічний вимір також в цьому аспекті дуже суттєвий. ЄСПЛ визнає, що держава має позитивне зобов'язання забезпечити реалізацію права на свободу об'єднання. Зокрема, Суд постановив, що «справжня і реальна повага до права на свободу об'єднання не може зводитися суто до обов'язку держави не втручатися. При цьому органи державної влади зобов'язані гарантувати належне функціонування об'єднання або політичної партії, навіть якщо вони дратують або ображають осіб, що виступають проти законних ідей, що їх ці об'єднання прагнуть підтримувати» [3].

Важливим конституційним принципом свободи об'єднань має стати їх реальна віддільність від публічної влади. Через право на громадські об'єднання реалізуються інтереси не держави, а громадянського суспільства. Розглянемо приклад Китаю. Уряд Китаю прийняв модель «тотального контролю» управління соціальними організаціями в епоху тоталітаризму до «Відкриття та реформ», не залишаючи майже жодного простору для виживання соціальних організацій, оскільки КПК вважала громадські організації «революційними» і «деконструк-

тивний». Китайці прийняли поступову систему контролю для управління соціальними організаціями в епоху авторитаризму після «Відкриття та реформ», ставлячись до соціальних організацій по-різному відповідно до їх загроз для правлячого порядку та їхньої користі для економічного розвитку, тому що КПК розглядає громадські організації як «складну», але «допоміжну» силу [4]. Проте партія має суттєвий вплив на громадські організації. Тому, не дивлячись на послаблення, вказувати на те, що в цій країні існує реальне право на асоціації в контексті ліберальних цінностей, ми не можемо.

На міжнародному рівні існує потужна правова база, яка регулює право на свободу асоціацій і закладає основу національного законодавства про визнання права на об'єднання осіб у громадянське суспільство. Важливе значення мають Конституція України та низка законів щодо розуміння правових засад діяльності громадських об'єднань, які складають, серед іншого, передумови для впливу на правову культуру як основу становлення громадянського суспільства в Україні.

Конституція України у статті 36 визначає, що «громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей» [5].

В Україні досліджуване право захищене на конституційному рівні, та функціонує спеціалізований акт законодавчої сили – Закон України «Про громадські об'єднання» [6]. Він визначає правові та організаційні засади реалізації права на свободу об'єднання, порядок утворення, реєстрації, діяльності та припинення громадських об'єднань. Конституційна доктрина визначає багато принципів функціонування об'єднань, прийнятним є те, що законодавчі положення імплементували позитивні правові стандарти, зокрема стаття 3 Закону визначає принципи утворення і діяльності громадських об'єднань: 1) добровільності; 2) самоврядності; 3) вільного вибору території діяльності; 4) рівності перед законом; 5) відсутності майнового інтересу їх членів (учасників); 6) прозорості, відкритості та публічності.

Сьогодні публічні інституції не можуть функціонувати без контрольного нагляду з боку представників громадянського суспільства. Всеволодність може привести до неадекватних рішень та таких, що порушують права та законні інтереси громадськості. Одним із способів надати демократичності влади є такі методи, як посилення функціонування шляхів участі громадськості. Модернізований світ повинен змінювати значення демократії постійно через потреби людей у колективному житті. Зі зростанням урбанізації, ефективними методами участі громадськості в житті будь-якої країни стали саме форми представницької демократії. Партиципативна демократія поступово перетворилася на «представницьку» демократію, що пояснюється збільшення кількості учасників, а також зростанням складності і різноманітності рішень, що приймаються. Відповідно, зросла потреба в інституції, яка була б голосом народу і яка могла б чинити тиск на адміністрацію.

Сьогодні, залежно від нового підходу до управління, акт голосування втратив свої первинні особливості, вибори перестають бути єдиним інструментом участі в представницькій демократії та змінюється розуміння демократії, яка дозволить громадянам брати активну

участь у політичному та суспільному житті, такі методи переважають. Із цієї причини громадські організації отримують суттєве значення у ліберальній демократії.

Значення громадських об'єднань значно зросло останнім часом. Пандемічна загроза стала тим каталізатором, що сформулила актуалізацію досліджуваного права у нових вимірах.

Ситуація останнім часом полягає в наступному. 30 січня 2020 року Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) оголосила спалах COVID-19 «надзвичайною ситуацією в галузі охорони здоров'я, що викликає міжнародне занепокоєння». Відтоді щонайменше 89 країн оголосили надзвичайний стан. Використовуючи свої нещодавно отримані виконавчі повноваження, уряди країн запровадили обов'язкові карантинні обмеження, карантини та комендантську годину, розширили нагляд і закрили кордони. Право на свободу, право на недоторканність приватного життя, свободу пересування та свободу зібрань, асоціацій і вираження думок є лише скупим переліком з усього масиву прав, обмежених під лозунгом «Залишайся вдома, рятуй життя». Занепокоєння, як і завжди з винятковими режимами, полягає в тому, що після завершення пандемії уряди країн будуть і далі утримувати надзвичайні повноваження [7, с. 269].

Зокрема, по-перше, пандемія COVID-19 виявила та посилила величезну кількість недоліків функціонування та прийнятих рішень органами публічної влади та, як наслідок, несла загрозу громадянським і політичним правам, яку накопичили сучасні держави.

По-друге, пандемія продемонструвала, що дуже мало засобів та методів залишається у громадськості при лімітованих механізмах з боку держави обмежувати публічну діяльність з метою охорони громадського здоров'я. Громадські організації – одні з небагатьох, що мали потенціал контролювати та кидати виклик виконавчій владі, особливо під час криз.

По-третє, правозахисні неурядові організації мають потенціал витіснити більш радикальні вимоги економічної справедливості і таким чином служити реакційним, а не революційним цілям.

Окрім пандемічної загрози, вагомим фактором актуалізації права людини на об'єднання стала реформа децентралізації. Місцева влада отримала більш повноваження, територіальна громада стала центром життя мешканців, тому створювані організації виступають нині потужним громадським механізмом допомоги органам місцевого самоврядування.

Представник турецької конституційної доктрини вказує, що у сучасному світі культура добросусідства зменшилася, а окремі люди залишилися осторонь механізмів прийняття рішень, ігноруючи проблеми, пов'язані з районами, в яких вони живуть, що послаблює відносини сусідства та негативно вплинуло на організацію та участь у співжитті. Завдяки громадським організаціям, створеним на базі територіальної громади, ослаблена культура знову почала міцніти, і жителі вживають заходів, щоб вирішувати проблеми замість того, щоб ігнорувати їх. Завдяки діяльності та проектам громадських організацій місцевого рівня зростає кількість своїх членів, що має позитивний вплив на місцеву демократію шляхом вирішення проблем та питань місцевого значення [8, с. 43].

Висновок. З погляду загальнотеоретичної юриспруденції право на громадське об'єднання виступає формою реалізації представницької демократії. Вона включає інституціоналізовані форми взаємодії держави і громадянського суспільства. Колективна реалізація прав через створення громадянами громадських організацій є найкращим способом здійснювати права і свободи, а також задовольняти різноманітні інтереси. Громадські об'єднання є основними суб'єктами громадянського суспільства з огляду на їхні цілі, завдання та правовий статус.

Право на громадські об'єднання закріплені на рівні міжнародного, у тому числі «м'якого» права, а також на конституційному та законодавчому, що вказує на належну його нормативну гарантованість.

Доведено значну актуалізацію цього права у зв'язку з пандемічними загрозами та в контексті реформи децентралізації публічної влади в Україні.

Список використаних джерел

1. Alston P. The Populist Challenge to Human Rights. *Journal of Human Rights Practice* 2017. Vol. 9(1). P. 1–15.
2. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. Joint Guidelines on Freedom of Association. 1 January 2015. URL: <https://www.osce.org/odihr/132371>.
3. ЄСПЛ, «Політична партія «Ураніо Токсо» та інші проти Греції» (Ouranio Toxo and Others v. Greece), заява № 74989/01, рішення від 20 жовтня 2005 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-70720>.
4. Yu, J., Jia, H.H., Lin, D. The Evolution of the CPC's Conception of Association and Regulation of Social Organizations in China. *Int J Semiot Law* 2018. Vol. 31. P. 929–955.
5. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 02.11.2022).
6. Про громадські об'єднання: закон України від 22 березня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 05.11.2022).
7. Seyhan E. Pandemic Powers: Why Human Rights Organizations Should Not Lose Focus on Civil and Political Rights, *Journal of Human Rights Practice*, Volume 12, Issue 2, July 2020, P. 268–275. URL: <https://doi.org/10.1093/jhuman/huaa035>.
8. Pinar Varol Ü. The effect of non-governmental organization on local democracy in the ÇİĞDEMİM association *ASSOCIATION BİR MAHALLE MONOGRAFİSİ DENEMESİ: ÇİĞDEMİM DERNEĞİ ÖRNEĞİNDE KURUMSAL YAPI VE TOPLUMSAL ETKİ ANALİZİ*. Ağustos-2020. С. 43–48.

References

1. Alston P. The Populist Challenge to Human Rights. *Journal of Human Rights Practice* 2017. Vol. 9(1). P. 1–15.
2. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. Joint Guidelines on Freedom of Association. 1 January 2015. URL: <https://www.osce.org/odihr/132371>
3. The European Court of Human Rights, In the case of Ouranio Toxo and Others v. Greece, (Application no. 74989/01), STRASBOURG 20 October 2005. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-70720>

4. Yu, J., Jia, H.H., Lin, D. The Evolution of the CPC's Conception of Association and Regulation of Social Organizations in China. *Int J Semiot Law* 2018. Vol. 31. P. 929–955.
5. Constitution of Ukraine dated June 28, 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (date of application: 02.11.2022). [in Ukrainian].
6. About public associations: the law of Ukraine dated March 22, 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (date of application: 05.11.2022). [in Ukrainian].
7. Seyhan E. Pandemic Powers: Why Human Rights Organizations Should Not Lose Focus on Civil and Political Rights, *Journal of Human Rights Practice*, Volume 12, Issue 2, July 2020, P. 268–275. URL: <https://doi.org/10.1093/jhuman/huaa035>.
8. Pınar Varol Ü. The effect of non-governmental organization on local democracy in the ÇİĞDEMİM association *ASSOCIATION BİR MAHALLE MONOGRAFİSİ DENEMESİ: ÇİĞDEMİM DERNEĞİ ÖRNEĞİNDE KURUMSAL YAPI VE TOPLUMSAL ETKİ ANALİZİ*. Ağustos- 2020 C. 43-48.

Muzyka Yaroslav,

PhD in Law

(Lviv National Environmental University, Lviv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4974-9445>

THE MODERN REQUIREMENT FOR THE REALIZATION OF THE RIGHT TO PUBLIC ASSOCIATIONS: A THEORETICAL, LEGAL AND CONSTITUTIONAL STUDY

The article is devoted to conducting a general theoretical and constitutional study of the modern dimension of the right to public associations.

It is indicated that general theoretical legal science does not have a single, generally accepted understanding of the concept of civil society. It is proved that from the point of view of general theoretical jurisprudence, the right to public association is a form of implementation of representative democracy. It includes institutionalized forms of interaction between the state and civil society. Collective realization of rights through the creation of public organizations by citizens is the best way to exercise rights and freedoms, as well as to satisfy various interests. Public associations are the main subjects of civil society in view of their goals, tasks and legal status.

It was established that the right to public associations is enshrined at the level of international, including “soft” law, as well as constitutional and legislative, which indicates that it is adequately guaranteed by regulations.

A significant actualization of this right has been proven in connection with pandemic threats and in the context of the reform of decentralization of public power in Ukraine. It is motivated that the COVID-19 pandemic revealed and exacerbated a huge number of shortcomings in the functioning and decisions made by public authorities and, as a result, posed a threat to civil and political rights that modern states have accumulated. It is also indicated that the pandemic has demonstrated that the public has very few means and methods with limited mechanisms by the state to limit public activity for the purpose of protecting public health. Civil society organizations are one of the few that have the potential to control and challenge the executive, especially in times of crisis. It is argued that human rights NGOs have the potential to supplant more radical demands for economic justice and thus serve reactionary rather than revolutionary purposes.

Key words: public associations, right to association, legal institutions, pandemic crisis, decentralization.

Надіслано до редколегії 18.11.2022